

 DOI: 10.22124/jol.2025.28108.2496

Research Article

University of Guilan

Iranian association of penal law

Criminal law Research
A Biannual Journal
Vol . 16, No.1, Spring & Summer 2025(Serial 31)

**Revisiting the Political Dimension in Analyzing the Foundations of Blasphemy
Laws With a Focus on the English Legal System**

1. Hadi Salehi,

Assistant Professor, Department of Public and International Law, Faculty of Law and Political Science, Shiraz University, Shiraz, Iran. (Corresponding Author: salehi.0306@gmail.com)

2. Emad Safarnejad,

PhD Candidate, Public Law, Faculty of Law and Political Science, Shiraz University, Shiraz, Iran.

Submit Date:2024/08/06**Accept Date:2025/03/02****Abstract:**

Blasphemy, defined as the denial of religious doctrines, has been criminalized throughout history for various reasons. Ultimately, these reasons can be traced back to five foundations: divine command, the preservation of tradition, the maintenance of legal authority, the protection of personal dignity, and the prevention of discrimination. Given the criticisms that can be leveled against the first four foundations, and considering that the rejection of discrimination is a condition of human freedom and self-determination, this article demonstrates that only the fifth foundation can justify limiting the right to freedom of expression. Using this foundation, it becomes clear that the crime of blasphemy is only established when, firstly, the beliefs of a minority group are undermined and, secondly, the perpetrator has a motive of hostility towards that minority.

Key Words: Blasphemy, Foundations of criminalization, Insult to religion, Apostasy, England.

1. Introduction

Blasphemy, defined as the denial of religious doctrines, has been criminalized throughout history for various reasons. Ultimately, these reasons can be traced back to five foundations: divine command, the preservation of tradition, the maintenance of legal authority, the protection of personal dignity, and the prevention of discrimination.

Given the criticisms that can be leveled against the first four foundations, and considering that the rejection of discrimination is a condition of human freedom and self-determination, this article demonstrates that only the fifth foundation can justify limiting the right to freedom of expression. Using this foundation, it becomes clear that the crime of blasphemy is only established when, firstly, the beliefs of a minority group are undermined and, secondly, the perpetrator has a motive of hostility towards that minority.

2. Methodology

This research employs a doctrinal research methodology, centered on a comprehensive analysis of legal texts, historical documents, and scholarly literature pertaining to blasphemy laws. The primary focus is on tracing the evolution of blasphemy laws from their religious origins to their contemporary manifestations.

A comparative legal analysis is conducted to examine the disparities and similarities in blasphemy laws across different jurisdictions, particularly highlighting the English legal system as a case study. By scrutinizing the historical development of these laws, the research aims to identify the underlying rationales for their existence and the extent to which they align with contemporary principles of freedom of expression and religious tolerance.

Furthermore, the study incorporates a critical analysis of the legal and philosophical arguments surrounding blasphemy laws, evaluating their consistency with international human rights standards and their impact on the protection of religious freedom and freedom of expression.

By adopting a multidisciplinary approach, this research seeks to provide a comprehensive understanding of the complex issues surrounding blasphemy laws, contributing to ongoing debates about their relevance and legitimacy in contemporary societies.

3. Results and Discussion

Blasphemy, often translated as "blasphemy," refers to the denial of religion or the performance of an act that explicitly or implicitly denies religion or its principles. Despite being intertwined with traditional political systems, this crime has persisted into the modern world. This traditional root makes it a highly controversial topic in legal literature, both theoretically and in real-world cases, especially given its complex and close relationship with the right to freedom of expression—a cornerstone of modern law.

The roots of blasphemy can be traced back to the Abrahamic religions. All three—the Old Testament, the New Testament, and the Quran—contain commandments against it: "You shall have no other gods before me. You shall not make for yourself an image in the form of anything in heaven above or on the earth beneath or in the waters below. You shall not bow down to them or worship them; for I, the LORD your God, am a jealous God, punishing the children for the iniquity of the parents to the third and fourth generation of those who hate me."

4. Conclusions

The criminalization of blasphemy, which has had an explicitly political function in protecting the unity and integrity of political communities and the authority of rulers throughout history, has continued to exist under various guises. Thus, there are generally two types of justifications for this criminalization in different legal systems, especially Western ones: religious justifications based on the belief in the mandatory nature of divine commands, and civil-political justifications including undermining civilization, weakening laws, and insulting private legal persons. However, an evaluation of the latter category reveals that there is no necessary connection between the central argument of these justifications—namely, strengthening political communities—and the criminalization of blasphemy. Therefore, it seems that (aside from the first category in religious systems, which cannot be easily criticized due to their complex nature), the only justification that can be offered for the

criminalization of blasphemy is to consider it a form of discrimination or a cause of some form of discrimination in today's pluralistic societies. Based on this foundation, the crime of blasphemy is only established when the insult or mockery is directed at the religion of a minority in society and when there is a motive of hostility or hatred against that minority.

5. Selection of References

- Abdullāh, F., & Abdullāh, M. (2020). Laws of Blasphemy in Non-Muslim Countries: An Analytical Study. *AL-Qalam*, 25(1), 19-41.
- Carpenter, David (2015). *Magna Carta*. London: Penguin Classics.
- Cliteur, P., & Herrenberg, T. (2016). *The Fall and Rise of Blasphemy Law*. Leiden University Press.
- Coleman, E. B., & Fernandes-Dias, M. S. (Eds.). (2008). *Negotiating the Sacred II: Blasphemy and Sacrilege in the Arts*. ANU E Press.
- Cox, N. (2020). Justifying Blasphemy Laws: Freedom of Expression, Public Morals, and International Human Rights Law. *Journal of Law and Religion*, 35(1), 33-60. <https://doi.org/10.1017/jlr.2020.11>
- De la Fuente, O. P. (2020). Blasphemy as a Thick Concept. *The Age of Human Rights Journal*, (14), 37-62. <https://doi.org/10.17561/tahrj.v14.5477>

Citation:

Salehi, H. & Safarnejad, E (2025), "Revisiting the Political Dimension in Analyzing the Foundations of Blasphemy Laws With a Focus on the English Legal System", *Criminal Law Research*, 16(31), pp. 83-96. DOI: 10.22124/jol.2025.28108.2496

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

انجمن ایرانی حقوق جزا

نشریه علمی

پژوهشنامه حقوق کیفری

سال شانزدهم، شماره اول، بهار و تابستان ۱۴۰۴، پیاپی ۳۱

صفحات مقاله: ۸۳-۹۶

دانشگاه گیلان

مقاله پژوهشی

بازخوانی امر سیاسی در واکاوی مبانی جرم‌انگاری کفرگویی در غرب با تأکید بر نظام حقوقی انگلستان

۱- هادی صالحی *

استادیار گروه حقوق عمومی و بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران. (نویسنده مسئول)

✉ salehi.0306@gmail.com

۲- عماد صفر نژاد

دانشجوی دکتری حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۱۲

تاریخ ارسال: ۱۴۰۳/۰۵/۱۶

چکیده:

کفرگویی، به معنای انکار یا توهین به مقدسات دینی، در طول تاریخ با توجیهاتی مانند حفظ سنت‌ها، قدرت حاکمه، و جلوگیری از تبعیض جرم‌انگاری شده‌است. با این حال، بررسی تاریخی در غرب نشان می‌دهد که جرم‌انگاری کفرگویی بیشتر کارکردی سیاسی برای حفظ وحدت اجتماعی و قدرت حکومت دارد. این موضوع به‌ویژه در پادشاهی متحد با عناصری مانند ضرورت بیان توهین‌آمیز و ارتباط با کلیسای انگلیکن مشهود است. در این مقاله به روش کتابخانه‌ای این کارکرد سیاسی بررسی شده است. این بنیاد سیاسی نه تنها ماهیت جرم را روشن می‌کند، بلکه راه را برای نقد دلایل سنتی جرم‌انگاری باز می‌کند. در جوامع مدرن و متکثر، شکل جدیدی از جرم‌انگاری کفرگویی (نفرت‌پراکنی) مطرح شده که هدف آن حفاظت از اقلیت‌های مذهبی در برابر اکثریت است و رسالتی سیاسی در جامعه مدرن دارد.

واژگان کلیدی: کفرگویی، مبانی جرم‌انگاری، توهین به مقدسات، ارتداد، سب‌النبی، انگلستان.

مقدمه

کفرگویی که اغلب به عنوان معادل واژه *blasphemy* به کار رفته است، به معنای انکار مذهب یا انجام عملی است که دلالت صریح یا ضمنی بر انکار مذهب یا اصول آن داشته باشد؛ این عمل از جمله جرائمی است که به رغم درهم تنیدگی با نظام‌های سیاسی سنتی، در دنیای جدید نیز به حیات خود ادامه داده است. (Abdullah, 2020: 25) همین ریشه سنتی سبب می‌شود تا چه در ساحت تئوریک و چه در پرونده‌های واقعی به بحثی پر مناقشه در ادبیات حقوقی جهان بدل شود؛ به‌ویژه نسبت وثیق و درعین حال پیچیده این جرم با حق بر آزادی بیان به مثابه یکی از اصول بنیادین حقوق جدید بر اهمیت مسئله می‌افزاید.

کفرگویی با سه جرم ارتداد، سب النبی و توهین به مقدسات در حقوق ایران مرتبط است. ارتداد به معنای صرف رویگردانی از دین، به خلاف جرم کفرگویی فاقد عنصر بیان در مرحله ثبوتی است؛ باین حال بیان و ابراز رویگردانی به عنوان لازمه اثباتی جرم برای آن فرض شده است. ۱ سب النبی نیز به معنای دشنام دادن یا قذف کردن پیامبر، ائمه معصومین و حضرت فاطمه (ع) است؛ این جرم به موجب مواد ۲۶۲ و ۲۶۳ قانون مجازات اسلامی به صراحت جرم‌انگاری شده است. توهین به مقدسات نیز به موجب ماده ۵۱۳ قانون مجازات اسلامی ناظر بر اهانت به مقدسات اسلام است.

با وجود تمایزاتی که در عناصر مادی و معنوی میان سه جرم ارتداد، سب النبی و توهین به مقدسات در حقوق ایران از طرفی و جرم کفرگویی از طرف دیگر وجود دارد، شباهت‌های بنیادی و کارکردی این دو دسته از جرائم سبب می‌شود تا بررسی جرم کفرگویی و مبادی آن در حقوق ایران نیز حائز اهمیت باشد؛ توضیح آن که هر دو دسته جرائم گفته شده، به حیث بنیادی ناظر بر حفاظت از حریم دین و مقدسات آن هستند. به حیث کارکردی نیز این جرائم تنها حفاظت از دین رسمی را در نظر دارند؛ حتی آن‌جا که در توهین به مقدسات سخن از انبیاء دیگر گفته شده، مقصود پیامبرانی است که مورد تأیید دین اسلام هستند. به دلیل این شباهت و همچنین از این رو که سابقه جرم‌انگاری نظام‌مند کفرگویی در غرب به سبب تسلط دستگاه کلیسا در اروپای قرون میانه از جرائم مشابه در حقوق اسلامی بیشتر است، بررسی جرم کفرگویی می‌تواند در فهم و تفسیر دقیق‌تری از جرائم مشابه در حقوق ایران مؤثر باشد.

ریشه‌های کفرگویی را می‌توان به‌ویژه در آموزه‌های ادیان ابراهیمی جست‌وجو کرد؛ چنان‌که در هر سه کتاب عهد عتیق، عهد جدید و قرآن فرامینی راجع به آن صادر شده است:

«تو را خدایان غیر جز من مباش. هیچ تمثال تراشیده‌ای برای خود مساز، خواه به شکل هر آنچه در بالا در آسمان باشد و یا پایین بر زمین و یا در آب‌های زیر زمین. در برابر آن‌ها سجده مکن و آن‌ها را عبادت منما؛ زیرا من، یهوه خدای تو، خدایی غیورم که جزای تقصیرات پدران را به فرزندان و پشت سوم و چهارم آنان که مرا نفرت کنند می‌رسانم.» (خروج ۲۰: ۳-۵)

همین آموزه غیوریت خدای ادیان ابراهیمی است که با استدلال‌های مختلف در طول تاریخ منشأ جرم‌انگاری کفرگویی و همچنین جرائمی مانند ارتداد و سب بوده است؛ باین حال بدل شدن این آموزه به جرم‌انگاری گسترده و شدید کفرگویی در غالب نظام‌های سنتی را نمی‌توان تنها ناشی از این آموزه دینی دانست.

۱. جرم ارتداد به صراحت در قوانین ایران اشاره نشده است؛ با این حال با نظر به حکم عام ماده ۲۲۰ قانون مجازات اسلامی در رجوع به اصل ۱۶۷ قانون

اساسی در مورد حدود تصریح نشده در قانون، می‌توان وجود آن را در نظام حقوقی ایران پذیرفت.

۲۲ از باب مقایسه می‌توان آیات تورات در سفر خروج را با این عبارت از تائوته چینگ مقایسه کرد که در آن تائو در چنان مرتبه‌ای از تنزیه قرار دارد که به طرز متناقض‌نمایی غیر نمی‌شناسد، چه برسد به این که نسبت به این غیر غیوری بورزد:

طریقی که بتوان از آن به عنوان طریقی سخن گفت، طریق جاودان (تائو) نیست؛ اسمی را که بتوان به عنوان اسم نام برد، اسم جاودان نیست. حقیقتی که آن را

نام نیست، آغاز آسمان و زمین است. (باب اول از کتاب اول: ترجمه سید حسین نصر) [Lao Tzu (2021) [In Persian]]

البته گرایشات عرفانی در ادیان ابراهیمی را باید از جریان رسمی دین‌داری در این ادیان تفکیک کرد. (ر.ک. به تفسیر سفر خروج در کتاب زوهر اثر گرشوم جی. شولم). (Scholem, Gershom G. (2018) [In Persian])

این مسئله با نظر به شکل گیری یهودیت به عنوان مذهبی که در اصل بر پایه ایده سامان دادن یک قوم جدید شکل می گیرد، وضوح بیشتری می یابد؛ چنان که از روایات تاریخی و به ویژه متون دینی یهودیت بر می آید، حضرت موسی (ع) با طرح آموزه خدای واحد نه تنها اقوامی از ساکنین مصر را متحد کرد، بلکه پس از مهاجرت به سرزمین مقدس آن ها را با اقوام ساکن در آن منطقه متحد نمود؛ حتی بعضی اندیشمندان معتقدند در مسیر این ملت سازی، تصور اولیه از خدا به مثابه موجودی نادیدنی به مرور زمان با مفهومی انسانی تر از خدا ترکیب شد تا اقوام ساکن در سرزمین مقدس را نیز ذیل خود دربرگیرد. ۱ از این رو می توان آیاتی شبیه آیه زیر را در بستر همین دغدغه فهمید:

به خدا ناسزا مگو و رهبر قوم خود را لعن مکن. (خروج ۲۲:۲۸)

در قرآن نیز در آیات ۵۴ سورة مائده، ۲۵ سورة محمد و ۲۱۷ سورة بقره به روی گردانی از دین اشاره شده است؛ در آیه ۵۴ سورة مائده نتیجه روی گردانی از دین ظهور قومی جدید و با ایمان است. ۲ در آیه ۲۵ سورة محمد نیز روی گردانی از دین منتهی به گمراهی بیشتر و آراسته شدن زشتی ها در نظر رویگردانندگان تلقی شده است. ۳ در آیه ۲۱۷ سورة بقره نیز روی گردانی از دین موجب تباه شدن همه اعمال در دنیا و آخرت دانسته شده است. ۴

در آیات سورة مائده و سورة بقره نیز صبقه سیاسی و مدنی روی گردانی از دین روشن است؛ توضیح آن که در سورة مائده بحث از ارتداد در زمینه روابط اجتماعی مسلمانان با دیگر گروه های دینی (یهود و نصاری) طرح شده است. به علاوه نتیجه این روی گردانی پدید آمده نظم اجتماعی جدیدی مبتنی بر اطاعت از خداوند و جهاد برای او توضیف شده است. در سورة بقره نیز ارتداد به عنوان مقصود فعالیت مشرکان و کافران و نشانه جدایی از جماعت مسلمانان مورد نظر قرار گرفته است.

با این حساب می توان ادعا کرد که جرم انگاری کفرگویی حداقل آن چنان که شواهد تاریخی نشان می دهد، (Cliteur, 2016: 169) در درجه اول در نسبت با امر سیاسی و وحدت یک جماعت انسانی قرار می گیرد؛ به این معنا که یکی از ابزارهای جامعه برای حفاظت از یکدستی و قطع ید از مخالفین داخلی است.

به رغم این تحلیل و با وجود فروپاشی نظام های سیاسی سنتی، جرم انگاری کفرگویی همچنان در نظام های مدرن نیز مشاهده می شود. (Marshall, 2024: 110) برای مثال در انگلستان وجود «قانون کفرگویی»^۵ و اعتبار آن تا سال ۲۰۰۸ در بادی امر ممکن است عجیب باشد؛ اما مطالعه جزئیات پرونده های قضایی ذیل این عنوان مجرمانه از یک سو و تأمل در سیر تطور تاریخی جرم کفرگویی و دایره آزادی بیان از طرف دیگر می تواند نمایانگر این چالش حقوق کیفری، حقوق عمومی و حقوق بشر باشد که چگونه می توان مرزهای حقوق انسان استعلایی را در آزادی عقیده و بیان با نظام قانونی ناظر بر حفاظت از باورهای دینی محافظت نمود و همچنین چگونه می توان و بایسته است قانون کفرگویی در یک نظام حقوقی حتی لیبرال را فهم کرد. مؤلفه های حقوق عمومی چون نظم عمومی و حفظ کیان جامعه تا کجا در جرم انگاری کفرگویی در انگلستان مؤثر بوده اند؟ و تا کجا مبنای این جرم انگاری از منظر ایداء باورهای دینی دیگران و حفظ حقوق خصوصی قابل بررسی است؟

۱. ر.ک. موسی و یکتا پرستی اثر زیگموند فروید.

۲. ای اهل ایمان! هر کس از شما از دینش برگردد خدا به زودی گروهی را می آورد که آنان را دوست دارد، و آنان هم خدا را دوست دارند؛ در برابر مؤمنان فروتن اند، و در برابر کافران سرسخت و قدرتمندند، همواره در راه خدا جهاد می کنند، و از سرزنش هیچ سرزنش کننده ای نمی ترسند. این فضل خداست که به هر کس بخواهد می دهد؛ و خدا بسیار عطاکننده و داناست. (آیه ۵۴ سورة مائده)

۳. بی تردید کسانی که پس از روشن شدن هدایت برای آنان برگشتند شیطان زشتی هایشان را در نظرشان آراست و آنان را در آرزوهای دور و دراز انداخت. (آیه ۲۵ سورة محمد)

۴. از تو درباره جنگ در ماه حرام می پرسند. بگو: هر جنگی در آن بزرگ است، ولی هر نوع بازداشتن از راه خدا و کفرورزی به او و مسجد الحرام و بیرون راندن اهلش از آن، نزد خدا بزرگ تر است؛ و فتنه از کشتار بزرگ تر است. و مشرکان همواره با شما می جنگند تا شما را اگر بتوانند از دینتان برگردانند. و از شما کسانی که از دینشان برگردند و در حال کفر بمیرند، همه اعمال خوبشان در دنیا و آخرت تباه و بی اثر می شود، و آنان اهل آتش اند و در آن جاودانه اند. (آیه ۲۱۷ سورة بقره)

از این رو در این مقاله می‌کوشیم پس از نگاهی اجمالی به برخی جنبه‌های تاریخی کفرگویی و همچنین وضعیت فعلی آن در نظام حقوقی انگلستان (به‌مثابه یکی از کهن‌ترین نظام‌های حقوقی جهان)، مبانی جرم‌انگاری آن را در دوران مدرن بررسی کنیم و در نهایت دربارهٔ اقتضائات و قدرت هر یک از این مبانی داوری نماییم.

۱. تبار سیاسی جرم کفرگویی در غرب

واکاوی مبانی جرم‌انگاری کفرگویی در تاریخ نظام‌های سیاسی از آن جهت مهم است که نقش عنصر سیاسی حفاظت از وحدت اجتماعات انسانی در آن بارز است؛ این مسئله به شکل حفاظت از پادشاه و یا دستگاه حاکمه در عناصر جرم‌انگارانه کفرگویی مشاهده می‌شود. به عبارت دیگر اگرچه این عنوان مجرمانه ممکن است در بدو امر حفاظت از دین اکثریت مردم یا باورهای عمومی را به عنوان مبانی جرم‌انگاری به ذهن متبادر کند، سیر تطور مواجهه کیفری با کفرگویی نشان از نقش پررنگ حفظ حاکم به عنوان عامل ایجابی دارد.

کفرگویی در جوامع یونانی و رومی دورهٔ باستان وجود داشته است؛ این جرم در این دوران به مثابه شکلی از خیانت به دولت تلقی می‌شد؛ (Nash, 2007: 2) خدایان یونانی و رومی به عنوان خدایان حافظ اقوام و شهرها متکثر بودند و کارکردهایی مدنی را در جوامع معتقد به خود ایفا می‌کردند. چنان که در آتن هر یک از خدایان به عنوان سرمنشأ فضائل سیاسی یا مناسبات مدنی به بخشی از حوزهٔ زندگی سیاسی شهروندان معنابخشی می‌کند. تنها با فروپاشی زندگی سیاسی آتنی بود که تصور خدای واحد به مرور در فرهنگ غربی مطرح شد و با مسیحی شدن امپراتوری روم به جریان اصلی تمدن در اروپا بدل شد. اهمیت دورهٔ یونانی و رومی در بحث حاضر از این روست که آنچه در دوره‌های بعدی زیرپوششی از نمادها و نشانه‌ها پنهان می‌شود (شان سیاسی کفرگویی)، در زیست روزمرهٔ مردمان صراحت دارد.

چنان که در مقدمه نیز اشاره شد، در آئین یهودیت کفرگویی از جملهٔ جرائمی است که در تورات به صراحت در کنار بت پرستی، قربانی کردن برای خدایان غیر، حرمت شکنی روز شبات و جادوگری به عنوان جرایم دینی به معنای خاص جرم‌انگاری شده است. (Soleimani, 2001: 206 [In Persian]) جرمی که مجازات اعدام به شیوهٔ سنگسار را در پی دارد. (Soleimani, 2001: 206 [In Persian]) از جمله در آیهٔ ۷ باب ۲۴ سفر لاویان آمده:

«نام یهوه خدایت را به ناشایستگی مبر، زیرا خداوند کسی را که نام او را به ناشایستگی برد بی سزا نخواهد گذاشت.» (لاویان، باب ۲۴، آیهٔ ۷)

در قرن دوم میلادی شأن سیاسی آموزهٔ یکتاپرستی را می‌توان در مناقشات میان مسیحیان اصطلاحاً راست‌کیش و پیروان مرقیون مشاهده کرد؛ مرقیون یکی از آباء اولیهٔ کلیسا بود که محبت را قوام‌بخش مسیحیت می‌دانست و چندان به قوانین و فرامین کلیسا پایبند نبود. مسئلهٔ شر (این پرسش که چگونه خداوند قادر مطلق خالق رنج می‌تواند باشد) او را بر آن داشت که شر را مولود خدای دیگری فرض کند؛ این باور در کنار مناقشه‌ای که بر سر اقتدار واحد کلیسا پدید می‌آورد سبب شد تا عقاید او ذیل عنوان ثنویت طرد شود؛ مسئله‌ای که در آغاز اعتقادنامهٔ مسیحیان ذکر شده است: «من به خدای یگانه، پدر قادر مطلق، خالق آسمان و زمین معتقدم.» (Pagels, 2018: 61 [In Persian])

این مناقشه در مواجهه با مسیحیان گنوسی نیز به شکل مشابهی تکرار شد؛ گنوسیان جریانی عرفانی در مسیحیت بودند که خدای تورات و انجیل امروزی را به عنوان فرمانروایی واحد و غیور به رسمیت نمی‌شناختند؛ به این معنا که یا خدایان متکثری را متصور می‌شدند و یا به معنایی باطنی حقیقت الهی را فراتر از تصور معمول از خدای واحد می‌دانستند؛ برای مثال در یکی از دست‌نوشته‌های نجع حمادی به نام آپروکریفای (اسرارنامهٔ) یوحنا روایت دیگری از غیوری خدا (که در مقدمه به آن اشاره شد) ارائه می‌دهد:

«در دیوانگی خویش ... گفت: «منم خدا؛ و خدایی جز من نیست»؛ زیرا او ... از مکانی که از آن آمده بود غافل بود... و چون مخلوقات را گرداگرد خویش دید و خیل فرشتگان را پیرامون خود، که از او پدید آمده بودند، ایشان را گفت: «خدایی غیورم؛ و

خدایی جز من نیست». لیکن با این سخن به فرشتگان نشان داد که خدای دیگری هم هست؛ چرا که اگر خدای دیگری نیست، پس او به که غیرت می‌ورزد؟» (Pagels, 2018: 62-63 [In Persian])

این مناقشه به ظاهر کلامی آن‌جا معنادار می‌شود که پافشاری راست‌کیشان در قرن دوم را در کنار پافشاریشان بر نظام حکومتی‌ای که بر آن یک اسقف حاکم است در نظر بگیریم. تغییراتی که گنوسی‌ان در آموزه‌های راست‌کیشانه مسیحی ایجاد کرده بودند به این معنا حمله‌ای بر این نظم سیاسی نیز بود؛ حتی شاید بتوان ادعا کرد که هدف آن‌ها نیز در درجه اول همین بی-اعتبار کردن نظم سیاسی کلیسای راست‌کیشانه بوده است. از این رو زمانی که گنوسی‌ان درباره چستی خدا بحث می‌کردند در واقع مرجعیت روحانی کلیسا را به چالش می‌کشیدند. (Pagels, 2018: 68 [In Persian])

با مسیحی شدن کنستانتین دغدغه‌های سیاسی او برای حفظ وحدت روم توجیهی دینی به خود می‌گیرد؛ کتاب مقدس به صراحت این جرم را به عنوان «بردن نام خدا به باطل» به رسمیت می‌شناسد و مرتکبان را به عنوان کسانی که با قراردادن خود بالاتر از خدا از عهد میان او و مردم تخطی کرده‌اند محکوم می‌کند. فصل بیستم کتاب خروج نیز اعلام می‌دارد که یهودیان باید مناسک روز سبت را رعایت کنند، خدای دیگری اختیار نکنند و پیکره‌های تراشیده شده را نپرستند. همه این تأکیدات برای حفاظت از مردمان اسرائیل وضع شده، چرا که واضع این فرامین خود را به عنوان «خدایی غیور» معرفی می‌کند. در غرب مسیحی ممنوعیت پرستش خدایان دروغین در ادامه به ارتداد ترجمه شد. با این حال ریشه‌های کفرگویی در غرب بی‌واسطه در سوءاستفاده از نام خدا و تصاویر مذهبی نهفته است. (Nash, 2007: 2)

این مسئله در اتهام کفرگویی به اشکال متنوعی در طول تاریخ مطرح شده است؛ اما عناصر نسبتاً ثابتی در آن وجود دارد که می‌تواند در فهم حدود و ثغور آن راه‌گشا باشد.

با این همه و فارغ از دیدگاه نویسندگان، اگرچه قانون کفرگویی در سال ۲۰۰۸ در انگلستان ملغی گردید، (Kearns, 2008: 56) از منظر تحلیل تاریخی مؤلفه‌های حقوقی شکل‌دهنده کفرگویی، با مقایسه موارد کفرگویی در طول تاریخ مسیحیت می‌توان سه شکل اصلی از این جرم را رهگیری کرد: انکار حقیقت داشتن مذهب، تمسخر مذهب و تمتع هنری از مضامین مذهبی. به شکل تاریخی یکی از عناصر کفرگویی صرف مخالفت با حقیقت ادعاهای مختلف مذهبی است. این عنصر در اتهامات مربوط به توماس آیکنهد ۲ در انتهای قرن هفدهم و جی. دبلیو. فوت ۳ در نیمه دوم قرن نوزدهم مشاهده می‌شود. در دوران متقدم کسانی که حقیقت مسیحیت را زیر سؤال می‌بردند ذیل جرم بی‌حرمتی ۴ مجازات می‌شدند. در پس‌زمینه مسیحیت راست‌کیش که از سوی جریان‌های رقیب احساس خطر می‌کرد، ترکیب ناپخته هم‌اوردطلبی و نظرات نامربوط درباره مسیحیت به طرز وحشتناکی جدی گرفته شد و آیکنهد به این دلیل اعدام شد. فوت ۵ سردبیر مجله متفکر آزاد ۶ در دهه ۱۸۸۰ استدلال‌هایی در مخالفت با مسیحیت را در کنار آثاری تمسخرآمیز منتشر کرد. ۷ در زمینه یکی از محاکمات این مجله، لرد کلریج ۸ می‌گوید:

«من این را به مثابه قانون می‌دانم که اگر نزاکت مجادله رعایت شود، حتی بنیادی‌ترین امور مربوط به مذهب می‌تواند از سوی شخصی مورد حمله قرار گیرد بدون آن‌که به او اتهام کفرگویی زده شود.» (Coleman & Fernandes-Dias, 2008: 128)

از این رو این پرونده می‌تواند مصداقی برای شکل دوم کفرگویی (تمسخر) نیز باشد. یکی از ویژگی‌های مجله متفکر آزاد این بود که کاریکاتورهای خصمانه‌ای درباره زندگی مسیح منتشر می‌کرد و مضامین انجیل را به شکل هجوآمیزی به تصویر می‌کشید. مورد اخیر شامل تصویر صریحی از آیه ۲۲ و ۲۳ سفر خروج ۳۳ می‌شود: «چون جلال من بگذرد، تو را در شکافی در آن صخره می‌نهم و با

۱. سفر خروج، باب ۲۰، آیه ۷.

2. Thomas Aikenhead

3. G. W. Foote

4. impiety

5. Foote

6. The Freethinker

7. R v Ramsay & Foote (1883) 15 Cox CC 231, Coleridge CJ

8. Lord Coleridge

دست خود تو را می‌پوشانم تا آن‌گاه که بگذرم. سپس دست خود را برخواهم داشت و پشت مرا خواهی دید؛ اما روی من دیده نخواهد شد». (Coleman & Fernandes-Dias, 2008: 129) کاریکاتور مجله متفکر آزاد چنان‌که نقل قول قبلی از لرد کلریج نشان می‌دهد، این چالش را برانگیخت: آیا استفاده از تمسخر به‌عنوان بخشی از حمله به مذهب قابل پذیرش است؟ (Fischer, 2021: 37)

سومین مقوله که به‌ویژه در دوران معاصر قابل توجه است، استفاده زیبایی‌شناختی یا هنرمندانه از کفرگویی است. این دسته شامل مواردی است که کفرگویی نه به‌عنوان حمله به مذهب بلکه برای ایجاد اثر ادبی یا هنری مورد استفاده قرار گیرد. مثال مشهور این مقوله استفاده سلمان‌رشدی از مضامین اسلامی برای خلق کتاب آیات شیطانی است.^۱ ما می‌توانیم مورد مشابه دیگری همچون عکس Piss Christ^۲ را نیز در نظر بگیریم. ایده اصلی در اینجا این مسئله است که مضامین مذهبی برای ایجاد اثر هنری مورد استفاده و دست‌کاری واقع شوند به شیوه‌ای که باورمندان به‌نحو معقولی آن‌را توهین‌آمیز ببینند؛ اما انگیزه این استفاده حمله به مذهب نباشد.

۲. کفرگویی در پادشاهی متحد بریتانیا

در این بخش برای روشن‌تر شدن بحث، جرم کفرگویی را در نظام حقوقی کامن‌لای انگلستان مورد بررسی قرار می‌دهیم. انتخاب این مورد خاص علاوه بر تأثیر گسترده‌ای که این نظام حقوقی در دیگر کشورهای پیرو کامن‌لا گذاشته، بیشتر از این جهت است که نظام حقوقی انگلستان به‌شکل متناقض‌نمایی از یک سو یکی از پیشروترین نظام‌های حقوقی جهان است و از سوی دیگر سنتی‌ترین آن‌ها محسوب می‌شود؛ (Hunter, 2013: 419) توضیح آن‌که فقدان تحولات انقلابی در نظام حقوقی این کشور در کنار پویایی محافظه‌کارانه آن سبب شده تا سنت حقوقی در این کشور عناصری از نظام حقوقی سنتی را به‌نحو سازگار در خود امتداد داده باشد. از این رو در بررسی جرمی مانند کفرگویی که به نوعی بازمانده نظام‌های حقوق سنتی است می‌تواند محل توجه قرار گیرد. از قرن شانزدهم تا اواسط قرن نوزدهم، کفر علیه مسیحیت و توهین به مقدسات مسیحی مطابق قانون کامن‌لا جرم قلمداد می‌شد. هنری هشتم در دهه ۱۵۳۰ م و هنگام تدوین اعتقادنامه کلیسای جدید خود در انگلستان، گفتن یا چاپ کردن هر مطلبی را که با شش ماده ۳ مغایرت داشته باشد، جرم دانست (Temperman, 2021: 121). در کتاب خلاصه استغفار از حقوق کیفری، که یکی از معتبرترین آثار در این حوزه محسوب می‌شود، کفرگویی به این شکل تعریف شده است:

«هر شکلی از انتشار محتوا که حاوی هرگونه مطلب تحقیرآمیز، توهین‌آمیز، مبتذل یا مضحک درباره خداوند، عیسی مسیح، انجیل یا دستورالعمل‌های قانونی کلیسای انگلستان [کفرگویی است]. گفتن یا منتشر کردن نظریات مخالف مسیحیت یا انکار وجود خدا با بیان ملایم و معتدل کفرگویی نیست. ملاک در این جرم، نحوه طرفداری از نظریات است نه محتوای این نظریات.»^۴ Temperman, (2021: 204)

از این تعریف چهارجنبه اصلی جرم کفرگویی در نظام حقوقی انگلستان استنتاج می‌شود. نخست این‌که جرم کفرگویی دایره مدار بیان یا انتشار نظریات است؛ به این معنا که صرف عقیده داشتن به نظری که مغایر با عناصر مذهب است، در دایره این جرم قرار نمی‌گیرد. از این رو منازعه اصلی جرم کفرگویی نه با آزادی عقیده بلکه با آزادی بیان است.

۱ سلمان‌رشدی نویسنده کتاب آیات شیطانی از جمله به حکم امام خمینی (ره) به دلیل ارتداد یا سب‌النبی یا هردو به اعدام محکوم شد.

۲ عنوان عکسی از هنرمند و عکاس آمریکایی آندرس سرنو است که در سال ۱۹۸۷ منتشر شد. این عکس صلیب پلاستیکی کوچکی را که در یک ظرف شیشه‌ای کوچک از ادرار عکاس غوطه ور است نشان می‌دهد.

۳ the Act of the Six Articles 1539: قانونی که در زمان هنری هشتم بخشی از آموزه‌های مسیحیت را به وسیله تعیین مجازات برای کفرگویی مورد محافظت قرار می‌داد.

4. Stephen 's Digest of the Criminal Law , 9th edn (London: Sweet and Maxwell, 1950), art. 214.

دوم این که در جرم کفرگویی سوءنیت خاص مرتکب در تحقق جرم دخیل نیست؛ به این معنا که نیازی نیست که مرتکب یا قصد دشمنی با مذهب یا تمسخر آن به انتشار مطالب توهین آمیز اقدام کرده باشد. به عبارت دیگر آنچه در شکل گیری جرم کفرگویی در نظام حقوقی انگلستان مؤثر بوده همانا تلقی حکومتی از بیان کفرآمیز و یا تلقی عرفی از امر تمسخرآمیز نسبت به مضامین ضروری دین مسیحیت تلقی می شده است. (Tolan, 2016: 41) به علاوه تحقق نتیجه عمل کفرگویی (مثلاً برهم خوردن امنیت) نیز در جرم انگاری و مجازات آن تأثیری ندارد.

این مسئله به ویژه در دو پرونده وایت هاوس علیه لمون و پرونده مربوط به فیلم «بینش های وجد» حائز اهمیت است: پرونده وایت هاوس علیه لمون ۱ آخرین مورد موفق پیگرد کفرگویی در انگلستان است. در این پرونده وایت هاوس در سال ۱۹۷۹ میلادی از مجله گی نیوز و لمون سردبیر این نشریه به دلیل انتشار شعری از کیرکاپ با عنوان «عشقی که شجاعت بردن نامش را دارد» شکایت کرد. در این شعر که در نشریه ای مربوط به همجنسگرایان منتشر شده بود، از زبان یکی از فرماندهان رومی رابطه جنسی با مسیح پس از به صلیب کشیده شدنش توصیف می شد. دادگاه مربوط به این پرونده در ژوئیه ۱۹۷۷ با قضاوت آلن کینگ-همیلتون برگزار شد؛ در نهایت هر دو خواننده این پرونده گناهکار شناخته شدند، شرکت مالک نشریه به جریمه و لمون به جریمه و ۹ ماه حبس تعلیقی محکوم شد؛ البته این حبس در مرحله تجدیدنظر نقض شد. به علاوه دو خواننده پرونده به ترتیب به پرداخت هزینه های دادرسی خواهان محکوم شدند.

نظربه این که این شعر در نشریه ای همجنسگرایانه منتشر شده است و نویسنده با نگاهی همدلانه و با استفاده هنری از مضامین مسیحیت در پی گسترش دامنه عشق کلیسایی به همه مردم از جمله همجنس گرایان است، می توان ادعا کرد که قصد تمسخر یا انکار عقاید دینی مطرح نیست.

فیلم «بینش های وجد»^۲ که فانتزی های خیالی راهبه ای به نام سنت ترسا را به تصویر می کشید، به دلیل کفرگویی از انتشار منع شد. در این فیلم کوتاه رابطه جنسی راهبه ای با مسیح به شکل نسبتاً صریحی به تصویر کشیده شده بود؛ با این وجود از لحن فیلم انکار یا تمسخر شریعت دریافت نمی شود. تهیه کننده این فیلم با استناد به حق آزادی بیان، به دادگاه حقوق بشر اروپایی شکایت کرد. این شکایت هر چند در کمیسیون قابل استماع تلقی شد، در نهایت از سوی دادگاه رد شد. با این استدلال که عدم اعطای مجوز در پرونده مذکور مغایرتی با ماده ۹ کنوانسیون حقوق بشر اروپایی ندارد؛ در این ماده اعمال محدودیت بر آزادی مذهب «در یک جامعه مردم سالار برای حفاظت از ایمنی و نظم عمومی، سلامتی یا اخلاقیات یا حمایت از حقوق و آزادی های سایر افراد جامعه» مجاز شمرده شده است.

چنان که در بخش پیشین دیدیم یک دسته از آثاری که گاه ذیل جرم کفرگویی قرار می گیرند، استفاده هنری از مضامین دینی را دربردارند بدون آن که قصد انکار یا لحن تمسخرآمیز در آن ها وجود داشته باشد؛ دو مورد اخیر مصادیقی از همین گروه هستند. سوم این که بیان تمسخرآمیز یا توهین آمیز تنها زمانی ذیل کفرگویی قرار می گیرد که نسبت به باورهای کلیسای انگلیکن (مذهب رسمی انگلستان) صورت گرفته باشد؛ حتی مذاهب دیگر مسیحیت نیز از چنین حفاظتی برخوردار نیستند. (Kenny, 1922: 127) عنصری قانونی که ارتباط وثیق مبنا و دلیل این جرم انگاری را با دین رسمی متصل به حاکمیت سیاسی نشان می دهد.

یکی از شواهد این مسئله پرونده R v Chief Metropolitan Magistrate ex p Choudhury است. در این پرونده یکی از مسلمانان درخواست بررسی قضایی امتناع قاضی از صدور احضاریه بر مبنای توهین به مقدسات علیه سلمان رشدی را داشت. واتکینز ال. جی. برای رد این درخواست استدلال کرد که جرم کفرگویی محدود به حمله به مسیحیت است. (درخواست متعاقب این پرونده در کمیسیون اروپایی حقوق بشر غیرقابل استماع اعلام شد؛ این کمیسیون استدلال کرد که هیچ گونه تخطی ای از ماده ۹ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر صورت نگرفته است چرا که هیچ گونه مجازات کیفری علیه کسانی که مطالبی توهین آمیز نسبت به احساسات مذهبی غیر مسیحیان منتشر می کنند وجود ندارد.)

نکتهٔ اخیر را باید به‌ویژه در نتیجهٔ رابطهٔ خاصی در نظر گرفت که در جهان سنت میان عرصهٔ سیاست و دین وجود دارد؛ برخلاف برخی نگاه‌های جوهری و تصورات غیر تاریخی که مسیحیت را دینی اساساً غیرسیاسی می‌پندارند، ارجاع اقتدار حکومتی به امر الهی از دیرباز در تمدن غرب (مانند غالب تمدن‌های شناخته شده) مشاهده می‌شود. در دورهٔ مسیحی این ارجاع شکل خاصی به خود گرفته که می‌توان آن را ذیل ایدهٔ نمایندگی بازشناخت؛ توضیح آن که خدای نادیدنی و خالق یهودیت (که در کنار بعضی عناصر رومی در مسیحیت به حیات خود ادامه می‌دهد) مستلزم درکی از جهان به مثابه ملک طلق یک خداوند انسان‌واره است. این تصور را می‌توان در بداعت حق حاکمیت خدا در اندیشهٔ سیاسی سنتی مشاهده کرد؛ به بیان دیگر دال مرکزی اندیشهٔ سیاسی سنتی در غرب مبتنی بر این ایده است که حاکمیت اساساً متعلق به خدای نادیدنی است. از این رو هر شکلی از غلبه بر انسان‌ها تنها در نسبت با این خدا قابل توجیه است.

با این حساب ایدهٔ نمایندگی بیان‌کنندهٔ این مسئله است که از آن جاکه حاکمیت درجایی بیرون از جهان آدمیان بنیاد دارد، حاکم اساساً بازنمایندهٔ این مرجع بیرون از جهان است. امتداد این ایده در حقوق کیفری سبب شده تا دفاع از دین برای دفاع از حاکم ضروری شمرده شود و به عکس دفاع از حاکم همواره به نام دفاع از دین توجیه گردد. از این روست که در انگلستان نیز مانند بسیاری دیگر از نظام‌های حقوقی، دین رسمی به عنوان بستر مشروعیت بخشی به حاکم و قوانین او، از حفاظت‌هایی شدیدتر برخوردار می‌شود؛ و به علاوه ادیان و مذاهب دیگر به عنوان معارضان ذاتی حکومت، چندان تفاوتی با نیروهای دشمن خارجی ندارند. در انگلستان قرون وسطی این رابطهٔ خاص را می‌توان در پاسخ پاپ اینوسنت سوم به منشور کبیر مشاهده کرد. زمانی که شاه جان به اقدامات ۲۵ بارون منتخب برای اعمال بند امنیت (مادهٔ ۶۱) منشور کبیر اعتراض کرد، پاپ اینوسنت سوم در ۲۴ آگوست ۱۲۱۵ این معاهده را «غیر قانونی، غیر عادلانه، مضر به حقوق سلطنتی و ننگ مردم انگلستان» خواند.^۱ (Starkey, ۲۰۱۵: ۸-۳۷ و Chapter ۲۰۱۵ Carpenter, ۱۲)

در دورهٔ قرون وسطی جرائمی نظیر کفرگویی منحصرأ توسط دادگاه‌های کلیسایی مورد بررسی قرار می‌گرفت و دادگاه‌های کاملاً خود را از بررسی پرونده‌هایی که ماهیت صرفاً معنوی یا روحانی داشتند معاف می‌دانستند. پروندهٔ تیلور نخستین پروندهٔ کفرگویی بود که در دادگاه مسند پادشاه (King's Bench) مورد رسیدگی قرار می‌گرفت. در این پرونده تیلور به اتهام کفرگویی نسبت به مسیحیت مورد محاکمه قرار گرفت؛ اظهارات او طیفی از مطالب توهین‌آمیز نسبت به مسیح را دربرمی‌گرفت. تا آن جاکه به مسیح نسبت قوادی و حرام‌زادگی می‌داد، دین را فریب می‌دانست و خود را برادر کوچک‌تر مسیح می‌خواند. (Visconsi, 2008: 30)

قاضی هیل (Hale) در توجیه این مسئله که چرا دادگاه مسند پادشاه مجاز به رسیدگی به این جرم روحانی است به این شکل استدلال می‌کند که:

«این کلمات اگرچه ماهیتی کلیسایی دارند، اما فریب خواندن مذهب خواست انحلال همهٔ حکومت است، و در نتیجه در این دادگاه قابل مجازات است، همچنین است عیب‌جویی توهین‌آمیز نسبت به خدا، یا مذهب رسمی. این توهین که مذهب پروتستانی افسانه‌ای است سبب از میان رفتن مذهب و همهٔ تعهداتی است که حکومت به موجب سوگندها دارد، و مسیحیت خود جزئی از قانون است، در نتیجه صدمه به خدا مانند صدمه به شاه یا هر انسان عادی دیگر قابل مجازات است.» (Temperman, 2021: 581)

استدلال قاضی هیل در توضیح دلیل پذیرفته شدن پروندهٔ تیلور در یک دادگاه غیر کلیسایی را می‌توان به عنوان خلاصهٔ دلایلی تلقی کرد که در جهت جرم‌انگاری کفرگویی مطرح بوده است. (De la Fuente, 2020: 89) مبنایی که عنصر سیاسی ناظر بر حفظ حکومت و سلطهٔ سیاسی نهاد حاکم عنصر ایجابی آن تلقی می‌شده است.

نخستین عنصر این استدلال آن است که تیلور با زیر سوال بردن حقانیت مذهب، اقتدار حاکمیت را زیر سوال برده است؛ چراکه توهین به مذهب رسمی کشور و فریب خواندن آن به معنای آن است که مبنای مشروعیت بخشی به اقتدار حکومت بی اعتبار است و در نتیجه

1. David Starkey , Magna Carta: The True Story Behind the Charter (London : Hodder and Staughton , 2015), pp. 37 – 8 , and David Carpenter , Magna Carta (London : Penguin Classics , 2015) , Chapter 12 .

خود حکومت و نهادهای آن نیز اعتباری ندارند. از این رو مذهب در واقع حافظ هویت بخشی به مشروعیت بخشی و کارایی میان حاکم و مردم بوده است. به عبارت دیگر دین مسیحیت نقشی ابزاری در حفاظت از دستگاه سیاسی حاکم ایفا می کرده است و دلیل جرم انگاری و واکنش کیفری به چنین اظهاراتی نه ذاتاً قاعده‌ی هنجاری دینی و دین مسیحیت و نه حتی آسیب رساندن به باورهای دیگران و یا تمسخر باورهای گروه اکثریت می باشد، بلکه همانا حفاظت از نهاد سیاست مسلط است.

و چهارم این که لحن توهین آمیز یا تمسخر آمیز مقوم جرم کفرگویی است و به صرف انکار یا مجادله درباره آموزه های دینی این جرم محقق نمی شود. سه پرونده زیر شواهدی برای خصیصه هستند.

جان ویلیام گات^۱ آخرین کسی بود که به اتهام کفرگویی در بریتانیا به زندان رفت؛ او که در نوشته ای ورود حضرت مسیح (ع) به اورشلیم را به ورود «یک دلقک سوار بر دو الاغ» تشبیه کرده بود، در سال ۱۹۲۱ به نه ماه زندان با اعمال شاقه محکوم شد. او که به سوسیالیسم گرایش داشت معتقد بود که کلیسای مسیحی تأثیر تضعیف کننده ای بر تلاش ها برای دستیابی به سوسیالیسم دارد. قاضی این پرونده آقای آرچیل درباره ویلیام می گوید هر کس با احساسات شدید مذهبی رساله سکولار او را بخواند به شکل غریزی تمایل دارد تا او را گوشمالی دهد.

هترینگتون نیز در سال ۱۸۴۰ به دلیل انتشار و فروش کتابی در کتابفروشی اش که حاوی مطالبی در نقد عهد عتیق بود به جرم کفرگویی محکوم شد؛ در این کتاب با عنوان «نامه ای به کشیشان همه فرقه های مذهبی»^۲ از عهد عتیق با صفات «مطالبی بنجل» و «مایه ننگ اورانگوتان ها» یاد شده و نویسنده آن «بله ای تصادفی» نامیده شده است. لرد دنمان قاضی این پرونده درباره آن می گوید: «پرسش پیگرد قضایی کفرگویی به صورت کلی مسئله ای مربوط به باور نیست، بلکه تاحدزیادی مربوط به لحن بیان مطلب است. اختلاف عقیده می تواند نه تنها بین بخش های مختلف مسیحیت بلکه در نظر به آموزه های اصلی مسیحیت وجود داشته باشد، و سخن گفتن درباره این موضوع اگر به شیوه ای ملایم، معتدل و مودبانه انجام شود می تواند تحمل شود، و بدون پیگرد قانونی انجام گیرد؛ اما اگر لحن توهین آمیز یا تمسخر آمیز باشد، که قضاوت را واقعاً آزاد نگذارد و در نتیجه به درستی توسل به داوری نامیده نشود، بلکه توسل به احساسات بدوی و ناشایست ذهن آدمی باشد، به ویژه در مورد بخش جوان جامعه، هیئت منصفه نمی تواند این نحوه بیان را ذیل این جرم قرار ندهد.»^۳

در مقابل در پرونده برومن علیه جامعه سکولار^۴ فقدان این خصیصه مستند عدم تحقق این جرم قرار گرفته است. برومن در سپتامبر ۱۹۰۵ وصیت کرد که اموالش پس از مرگ همسرش به نفع جامعه سکولار با مسئولیت محدود^۵ وقف شود. پس از مرگ همسر برومن، جامعه سکولار برای تصرف اموال مذکور اقدام کرد؛ اما وارثان با استناد به غیرقانونی بودن اهداف موسسه مذکور علیه این اقدام شکایت کردند. جامعه سکولار به موجب اساسنامه اش برای ترویج این اصل تشکیل شده بود که رفتار انسان ها باید براساس دانش طبیعی و نه عقاید ماورایی مبتنی باشد و رفا او در این جهان هدف مطلوب همه افکار و اعمال است. قضات این پرونده استدلال کردند که ترویج آموزه های مخالف مسیحیت بدون فحاشی و دشنام منجر به تحقق جرم کفرگویی نمی شود؛ در نتیجه وصیت نامه مذکور معتبر تلقی شد.

۳. مبانی توجیه جرم انگاری کفرگویی

چنان که دیدیم جرم کفرگویی که در ابتدا صبغه سیاسی روشنی داشت، در ادامه پوششی دینی به خود گرفت و به این شکل و با اتکا به انگیزه های آشکار و نهان خود در دوران حکومت های سکولار به حیات خود ادامه داد. در این بخش می کوشیم مهم ترین مبانی توجیه جرم انگاری کفرگویی را بررسی کنیم.

1. R v Gott (۱۹۲۲) ۱۶ Cr App R ۸۷, CCA

2. Letters to the Clergy of all Denominations "

3. R v Hetherington (1841) 4 St Tr NS 563

4. Bowman v Secular Society Ltd [1917] AC 406, 33 TLR 376, 86 LJ Ch 117

5. Secular Society Limited

از آنجاکه جرم کفرگویی بیشترین مناقشه را با حق برآزادی بیان دارد، همه توجیهات جرم‌انگاری آن باید بتواند این اصل حقوق مدرن را به‌نحو توجیه‌پذیری تحدید کند؛ اگرچه اتخاذ منظر حقوق بشری مدرن به قوانین کهن کفرگویی محل مناقشه روش‌شناختی است. (Cox, 2020: 40) باین‌همه نظام هنجاری می‌بایست به‌این‌معنا با نشان‌دادن ضرورت این جرم‌انگاری بر اطلاق آزادی بیان فائق آید. (Montgomery, 2000: 87)

۱.۳. کفرگویی به‌مثابه نافرمانی

قدیمی‌ترین شکل توجیه جرم‌انگاری کفرگویی را باید در آموزه‌های ادیان ابراهیمی جست‌وجو کرد؛ توضیح آن‌که در این ادیان کفرگویی به‌صراحت به‌عنوان نافرمانی از خداوند محکوم شده و مجازات‌هایی برای آن تعیین شده‌است؛ باورمندان به این ادیان در صورتی که قوانین الهی را در سطح قوانین این جهانی یا منشأ آن‌ها بدانند، با استناد به این آموزه‌ها کفرگویی را جرم‌انگاری می‌کنند. خود این استدلال می‌تواند به اشکال مختلفی طرح شود.

در سفر لاویان^۱ کفرگو بدون هیچ واسطه مفهومی و توجیه بیرونی مستحق مرگ شمرده شده‌است. ۲ حال آن‌که در آیاتی کفرگویی از سر این‌که خدشه‌دار کردن شوکت خداوندی است شایسته مجازات است. در موارد دیگری نیز عدم مجازات کفرگویی منتهی به مجازات جمعی جامعه به‌خاطر نافرمانی از خداوند دانسته شده‌است. (Coleman & Fernandes-Dias, 2008: 127) مبنای جرم‌انگاری از این حیث در هر صورت وجود یک قاعده‌ی هنجاری دینی است که از منظر تئوری فرمان الهی^۳ توجیه پذیر است. از این حیث پیوندی میان حقوق موضوعه و حقوق الهی برقرار می‌گردد.

توجیه جرم‌انگاری کفرگویی با استناد به فرمان خداوند، حوزه‌ای موسع از مصادیق را ذیل خود قرار می‌دهد؛ به‌عبارت دیگر از آن‌جاکه فرمان بی‌واسطه الهی افعال خاصی را بدون ذکر دلیل منع کرده است، عناصری از قبیل انگیزه، پیامد و حتی در مواردی قصد، در محکومیت کفرگو تأثیری ندارد؛ لذا هر سه شکل تاریخی کفرگویی یعنی انکار حقیقت دین، تمسخر و تمتع هنری تا آن‌جاکه دین «حقه» ای را مستمسک خود قرار دهد، مستحق مجازات شمرده می‌شوند.

اصلی‌ترین ایراد وارد بر این توجیه آن‌است که شکاف میان حکم الهی و قانون واقعی جامعه نادیده انگاشته می‌شود. توضیح آن‌که قوانین الهی (به‌طور خاص در ادیان ابراهیمی) در بسیاری از دگرترین‌های دینی با صرف وساطت «ولایت خالق بر مخلوق» لازم‌الاجرا می‌شوند؛ به‌این‌معناکه اگر از چرایی تبعیت از این قوانین پی‌رسیم معتقد به این احکام می‌تواند با استناد به این ولایت به این پرسش پاسخ دهد. درمقابل قوانین موضوعه‌ای که نهادهای سیاسی به نمایندگی از جامعه سیاسی مقرر می‌کنند همواره منوط به وساطت مفاهیمی از قبیل منفعت عمومی هستند. به‌این‌معناکه باید نشان داده‌شود که چرا و چگونه این قوانین در جهت اراده عمومی یک جامعه سیاسی قرار می‌گیرند. حتی در صورتی که یک جامعه سیاسی خود را جامعه دینی بداند (یعنی منفعت عمومی خود را مطابق یا همبسته با عمل به احکام الهی تعریف کند)، وجود این وساطت منتفی نمی‌شود. به‌بیان دیگر پرسش از وجوب تبعیت برای فرد مکلف پرسش از نسبت میان مکلف و خداست درحالی که پرسش از وجوب تبعیت از قانون پرسش از اراده عمومی و منافع عمومی است؛ ذکر این نکته هم حائز اهمیت است که ضرورت وساطت مفاهیمی از قبیل منفعت عمومی به‌این‌معنا نیست که این توجیه لزوماً باید از دیدگاه همگان درست تلقی شود، بلکه مسئله دایر مدار اصل وجود چنین توجیهی است. از این‌رو به عبارت دقیق‌تر توجیه بیان شده برای جرم‌انگاری کفرگویی نادرست نیست، بلکه اساساً نمی‌تواند در این مقام به‌عنوان دلیل اقامه شود چرا که متعلق به حوزه نظاممند دیگری (نسبت مکلف و خدا) است.

1. Book of Leviticus
2. Leviticus 24:16
3. Divine Command Theory

۲.۳. کفرگویی به مثابه تضعیف مدنیت

هر جامعه‌ای برای حفظ انسجام خود به عرف‌ها و کلیشه‌هایی نیازمند است؛ حفاظت از این کلیشه‌ها برای حفظ وحدت جماعت انسانی و جلوگیری از تحولات ویرانگر انقلابی ضروری است. این عناصر ثبات که از آن‌ها به سنت تعبیر می‌شود، الگوهایی در ناخودآگاه جمعی یک جماعت انسانی است که با استفاده از آن‌ها مناسبات خود را در نسبت با یکدیگر و حتی در نسبت با واقعیت سامان می‌دهند.

با این حال نباید سنت را چونان نقوش غیرقابل تغییری در ارواح آدمیان تصور کرد که فراتر از زمان از هر اصلاحی مصون است. بلکه به عکس نسبت دائماً نوشونده‌ای که آدمیان با واقعیت و با دیگر انسان‌ها در طول تاریخ برقرار کرده‌اند مستلزم پویایی ذاتی سنت است؛ به این معنا که سنت به شکل تدریجی و کمی عقب‌تر از واقعیت از طرفی ثبات و امنیت ذهنیت انسانی را تأمین می‌کند و از طرف دیگر اجازه ظهور مناسبات نو را در خود می‌دهد.^۱

جرم‌انگاری کفرگویی از سر حفاظت از سنت به این معناست که جامعه از طریق منع بروز عقاید مخالف یا اقلیتی انسجام اجتماعی خود را حفظ می‌کند؛ به عبارت دیگر از آنجاکه حمله به مذهب، مناسبات اعضای یک جامعه را از نیرویی انسجام‌بخش محروم می‌کند، جامعه به خود حق می‌دهد تا مرتکب را مجازات کند. شکلی از این استدلال در بیان لرد هیل ۲ به این شکل صورت‌بندی می‌شود:

«...مذهب برگه تقلبی است که همه تعهداتی را که جوامع مدنی به مدد آن‌ها برپا می‌مانند در خود دارد.» (Coleman & Fernandes-Dias, 2008: 128)

با این توجیه از جرم‌انگاری کفرگویی می‌توان ادعا کرد که کفرگویی تا آنجا جرم است که بتوان نسبت آن را با تضعیف سنت‌ها در یک جامعه نشان داد؛ به علاوه روشن می‌شود که قصد ضدیت با سنت برای تحقق این جرم ضروری نیست؛ چرا که تحقق این جرم باین مبنای توجیه دائر مدار پیامد بیرونی است نه قصد و انگیزه مرتکب. همچنین باین مبنا تنها انکار دین اکثریت جامعه به منزله کفرگویی مجازات می‌شود. باین حساب هر سه شکل کفرگویی تا آنجا که مشخصات بالا را داشته باشند، در این توجیه نیز می‌توانند جرم تلقی شوند.

رادیکال‌ترین انتقاد وارد بر این مبنا متکی به ماهیت خود سنت است؛ توضیح آن که چنان که گفته شد، سنت الگویی جاویدان از کلیشه‌ها نیست. سنت می‌تواند و باید در فاصله‌ای معقول از اصلاحات رادیکال، خود را متناسب با شرایط جدید احیا کند. با جرم‌انگاری کفرگویی بر این مبنا سنت از جایگاه خود خارج می‌شود، معنا و کارکرد مدنی خود را از دست می‌دهد و مهم‌تر از همه به پدیده‌ای را کد بدل می‌گردد.

به علاوه سنت ابزارهایی درونی برای حفاظت از خود دارد؛ از نگاه‌های ناخشنود «آن‌ها یا مردم» گرفته تا سرزنش کلامی و قطع رابطه همه ابزارهایی درونی و غیرکیفری هستند که سنت با اتکا به آن‌ها از تغییرات ناگهانی مصون می‌ماند و در عین حال به سبب غیرکیفری بودن اجازه می‌دهند تا جامعه به مرور مناسبات خود را تغییر دهد. جرم‌انگاری کفرگویی بر این مبنا در نهایت به تضعیف این ابزارها منجر می‌گردد.

لرد دنینگ در سال ۱۹۴۹ در سطح روینایی‌تری این توجیه را به چالش می‌کشد؛ او بیان می‌کند که دلیل این قانون این بود که تصور می‌شد انکار مسیحیت مستلزم تزلزل ساختار اجتماعی است که بر این دین استوار شده‌است. چنین خطری اکنون وجود ندارد. از این رو جرم کفرگویی مسئله‌ای متعلق به گذشته است. (Denning, 1949: 46)

۱. این ادعا مبانی معرفتی مفصلی دارد. از جمله ر.ک. به حقیقت و روش اثر گادامر.

2. Lord Chief Justice Hale یکی از حقوق‌دانان برجسته انگلستان. ۱۶۰۹-۱۶۷۶ :

۳.۳. کفرگویی به مثابه تضعیف قوانین

توجیه سوم برای جرم‌انگاری کفرگویی که به‌ویژه در نظام انگلستان به کرات مطرح می‌شود، به این شکل صورت‌بندی می‌گردد که از آنجاکه محتوای قوانین در بسیاری از کشورها از آموزه‌های یک دین خاص نشئت گرفته‌اند، تضعیف این آموزه‌ها به معنا تضعیف قانون کشور است.

با این استدلال نیز گستره جرم‌انگاری کفرگویی به قصد مرتکب و شکل کفرگویی محدود نمی‌شود. تنها کافی است که دین انکار شده دین رسمی کشور یا دین اکثریت باشد؛ مثلاً در مورد انگلستان تنها کلیسای انگلیکن از مصونیت در برابر کفرگویی برخوردار بوده‌است.

دال مرکزی این استدلال نسبتی است که دین با محتوای قوانین دارد؛ حال آن‌که حتی با فرض چنین نسبتی جرم‌انگاری کفرگویی قابل توجیه نیست. توضیح آن‌که در جوامع مدرن مشروعیت قوانین نه به محتوای آن‌ها بلکه به صورت نهادی و رویه‌ای آن‌هاست. به عبارت دیگر آنچه یک قانون را قانون می‌کند در نهایت تصویب آن در یک مجمع منتخب و با تشریفات قانونی است. از این رو به‌رغم وجود نسبت‌هایی میان آموزه‌های مذهبی و قوانین مشروعیت قوانین مستقل از مذهب است.

۳.۴. کفرگویی به مثابه توهین به اشخاص حقوق خصوصی

مبنای چهارم به این شکل صورت‌بندی می‌شود که از آنجاکه انکار مقدسات، احساسات دینی افراد را تحریک می‌کند، می‌تواند به عنوان شکلی از توهین به افراد حقوق خصوصی منع شود. به علاوه این توهین از آنجاکه اساساً گروه‌ها را هدف می‌گیرد می‌تواند به انهدام صلح در جامعه منتهی شود. (Coleman & Fernandes-Dias, 2008: 128)

با این مبنا ملاک جرم‌انگاری کفرگویی خدشه‌دار شدن احساسات دینی افراد است، از این رو به خلاف موارد قبلی نه تنها دین اکثریت بلکه باورهای گروه‌های اقلیتی را نیز مورد حفاظت قرار می‌دهد و همچنین انکار حقیقت مذهب را در صورتی که نزاکت مجادله در آن رعایت شده باشد، از دایره جرم کفرگویی خارج می‌کند. با این حال همچون موارد قبل با این مبنا نیز قصد توهین می‌تواند در تحقق جرم بی‌اثر دانسته شود.

اشکال این مبنا آنجاست که با فرض وجود قوانین مربوط به توهین به اشخاص، ضرورتی برای جرم‌انگاری کفرگویی وجود ندارد؛ به بیان دیگر این مسئله که آیا یک عمل منجر به توهین به افراد شده‌است یا نه را می‌توان ذیل قوانین مربوط به توهین به اشخاص به صورت موردی بررسی کرد.

۳.۵. کفرگویی به مثابه شکلی از تبعیض

به موجب مبنای آخر، از آنجاکه کفرگویی نسبت به ادیان می‌تواند منتهی به تبعیض علیه گروه‌هایی از جامعه شود، باید منع گردد. برای مثال نقادی‌های هجوآمیز نسبت به اسلام در سال‌های اخیر جایگاه شهروندان مسلمان را در جوامع غربی در معرض خطر قرار داده است؛ چنان‌که در مواردی می‌توان افزایش خشونت علیه شهروندان مسلمان و همچنین تبعیض در بهره‌مندی از فرصت مشارکت اقتصادی، سیاسی و مدنی برای آنان را تا اندازه‌ای به این نقادی‌ها نسبت داد.

با این مبنا کفرگویی تنها در شرایطی باید جرم‌انگاری شود که انکار در مورد ادیان اقلیتی باشد و بتوان به شیوه‌ای نسبت این افعال را با تبعیض نسبت به افراد و گروه‌های اقلیتی نشان داد. به علاوه قصد مرتکب در انجام فعل کفرگویی در تحقق جرم مدخلیت دارد؛ برای مثال استفاده هنری از مضامین دینی و یا نقادی آکادمیک بدون تمسخر و توهین با این مبنا جرم‌انگاری نمی‌شود.

بنیاد این استدلال مبتنی بر نسبتی است که میان نفی تبعیض و تحقق آزادی و خود آئینی شهروندان وجود دارد. از آنجاکه بدون بهره‌مندی از فرصت‌های برابر مشارکت در جامعه شهروندان نمی‌توانند آزادی‌های اساسی خود را اعمال کنند، از سر اهمیت آزادی، کفرگویی به مثابه شرط امتناع آن منع می‌گردد.

نتیجه‌گیری

جرمانگاری کفرگویی که در بنیاد کارکرد سیاسی صریحی برای حفاظت از وحدت و تمامیت جوامع سیاسی و ولایت حاکمان داشته است، در طول تاریخ در پس نمادها و نشانه‌هایی به حیات خود ادامه داده است؛ از این رو به صورت کلی دو دسته توجیه برای این جرم‌انگاری در نظام‌های حقوقی مختلف به‌ویژه نظام‌های غربی به کار رفته است؛ یکی توجیهات دینی و مبتنی بر اعتقاد به لازم‌الاجرا بودن فرامین الهی و دیگری توجیهات مدنی-سیاسی شامل تضعیف مدنیت، تضعیف قوانین و توهین به اشخاص حقوق خصوصی. باین حال با ارزیابی دسته اخیر روشن می‌شود که نسبتی ضروری میان دال مرکزی این استدلال‌ها یعنی قوام‌بخشی به جوامع سیاسی و جرم‌انگاری کفرگویی وجود ندارد. از این رو به نظر می‌رسد (گذشته از دسته اول در نظام‌های دینی که با نظر به ماهیت بسیط‌شان قابل نقادی نیستند) تنها توجیهی که می‌توان برای جرم‌انگاری کفرگویی اقامه کرد، قرار دادن آن به مثابه شکلی از تبعیض یا علت اشکالی از تبعیض در جوامع متکثر امروزی است؛ با اتکاء به این مبنا، جرم کفرگویی از طرفی تنها زمانی محقق می‌شود که توهین یا تمسخر نسبت به مذهب اقلیتی از جامعه رخ داده باشد و از طرف دیگر انگیزه دشمنی یا نفرت‌پرانی علیه آن اقلیت مطرح باشد.

References:

- Abdullāh, F., & Abdullāh, M. (2020). Laws of Blasphemy in Non-Muslim Countries: An Analytical Study. *AL-Qalam*, 25(1), 19-41.
- Carpenter, David (2015). *Magna Carta*. London: Penguin Classics.
- Cliteur, P., & Herrenberg, T. (2016). *The Fall and Rise of Blasphemy Law*. Leiden University Press.
- Coleman, E. B., & Fernandes-Dias, M. S. (Eds.). (2008). *Negotiating the Sacred II: Blasphemy and Sacrilege in the Arts*. ANU E Press.
- Cox, N. (2020). Justifying Blasphemy Laws: Freedom of Expression, Public Morals, and International Human Rights Law. *Journal of Law and Religion*, 35(1), 33-60. <https://doi.org/10.1017/jlr.2020.11>
- De la Fuente, O. P. (2020). Blasphemy as a Thick Concept. *The Age of Human Rights Journal*, (14), 37-62. <https://doi.org/10.17561/tahrj.v14.5477>
- Denning, Lord. (1949). *Freedom Under the Law*. Hamlyn Lectures, 1st Series. London.
- English Standard Version Bible (2001).
- Fischer, M. (2021). Hate Speech Laws and Blasphemy Laws: Parallels Show Problems with the UN Strategy and Plan of Action on Hate Speech. *Emory International Law Review*, 35, 177.
- Holzapfel, C. (2014). Can I Say That?: How an International Blasphemy Law Pits the Freedom of Religion Against the Freedom of Speech. *Emory International Law Review*, 28, 597.
- Hunter, Ian. (2013). English Blasphemy. *Humanity: An International Journal of Human Rights, Humanitarianism, and Development*, 4(3), 403-428. <https://doi.org/10.1353/hum.2013.0022>
- Kazemi Rad, R. (2021). Insulting Sanctities from the Perspective of Abrahamic Religions and Western Legal Systems. *Pasokh*, (21), 83-108. [In Persian]
- Kearns, P. (2008). The End of Blasphemy Law. *Amicus Curiae*, 76, 25. <https://doi.org/10.14296/ac.v2008i76.1185>
- Kenny, C. (1922). The Evolution of the Law of Blasphemy. *The Cambridge Law Journal*, 1(2), 127-142.
- Lao Tzu (2021). *Tao Te Ching*. Translated by Seyyed Hossein Nasr, 2nd Edition. Tehran: Etela'at Publications. [In Persian]
- Marshall, H. (2024). "We Don't Have Blasphemy Laws in England." What Does This Mean for RE? *Journal of Religious Education*, 72(1), 109-128. <https://doi.org/10.1007/s40839-024-00224-5>
- Montgomery, J. W. (2000). Can Blasphemy Law Be Justified? *Law & Justice: Christian Law Review*, 145, 6.
- Nash, D. (2007). *Blasphemy in the Christian World: A History*. Oxford University Press.
- Pagels, Elaine (2018). *The Gnostic Gospels*. Translated by Mashallah Koochaki Meybodi, 3rd Edition. Tehran: Scientific and Cultural Publications. [In Persian]

- Scholem, Gershom G. (2018). **Zohar**. Translated by Homa Shahram Bakht, 2nd Edition. Tehran: Scientific and Cultural Publications. [In Persian]
- Soleimani, Hossein (2001). Punishments in Jewish Criminal Law. **Haft Aseman**, Spring and Summer 2001, Year 3, Nos. 9 and 10 (40 pages, pp. 203–242). [In Persian]
- Soleimani, Hossein (2002). Crimes in Jewish Criminal Law. **Haft Aseman**, Winter 2002, Year 4, No. 16 (36 pages, pp. 141–176). [In Persian]
- Starkey, David (2015). **Magna Carta: The True Story Behind the Charter**. London: Hodder and Stoughton.
- Temperman, J. (Ed.). (2017). **Blasphemy and Freedom of Expression**. Cambridge University Press.
- Tolan, J. (2016). Blasphemy and Protection of the Faith: Legal Perspectives from the Middle Ages. **Islam and Christian-Muslim Relations**, 27(1), 35-50. <https://doi.org/10.1080/09596410.2015.1087671>
- Visconsi, E. (2008). The Invention of Criminal Blasphemy: Rex v. Taylor (1676). **Representations**, 103(1), 30–52. <https://doi.org/10.1525/rep.2008.103.1.30>

استناد به این مقاله:

صالحی، هادی و صفر نژاد، عماد. (۱۴۰۴). «بازخوانی امر سیاسی در واکاوی مبانی جرم‌انگاری کفرگویی در غرب با تأکید بر نظام حقوقی انگلستان». پژوهشنامه حقوق کیفری، دوره ۱۶، پیاپی ۳۱، صص. ۸۳–۹۶

DOI: 10.22124/jol.2025.28108.2496

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی